

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישלח, תשפ"ו, מספר 1646

ויקח אותה וישכב אותה ויענה יהודה זולדן

וַיֵּאָהֵב אֶת הַנַּעֲרָה עַל לֵב הַנַּעֲרָה (בר' לד:ג). מה הוא דיבר איתה? הרד"ק פירש: "וַיֵּדַבֵּר עַל לֵב הַנַּעֲרָה – בעבור שעינה, דיבר על לבה, שלא יחר לה, וכי הוא ישאנה לאשה, והוא נשיא הארץ". גם הרמב"ן כתב: "כי הנערה לא היתה מתרצה אליו, וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם 'וַיֵּדַבֵּר עַל לֵב הַנַּעֲרָה'. 'והוא נשיא הארץ' – ניסיון שכנוע שמבוסס על כך שנשיאי הארץ עושים כרצונם, אלא שהוא מציע לה נישואין ולא מפקיר אותה. שכם הציג את העניין לאביו באופן הבא (שם ד): 'וַיֹּאמֶר שָׁכֶם אֶל חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח לִי אֶת הַיְלָדָה הַזֹּאת לְאִשָּׁה'. עד עתה היא נקראה נערה ואילו בפני אביו היא נקראה ילדה. ייתכן שבתוך משפחת חמור בן שכם זלזלו בה, ובשיח הפנימי היא נקראה ילדה.

תופעה זו, לפיה בעלי שררה כופים עצמם על נשים, נזכרה מספר פעמים במקרא. להלן נתמקד במה שנזכר בחומש בראשית. בפרשת בראשית (ו:א-ב):

וַיְהִי כִּי הִחַל הָאָדָם לָרֵב עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יָלְדוּ לָהֶם. וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בָּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ.

מי הם אותם "בני האלוהים", ומי הן "בנות האדם" שהם בחרו? רש"י (שם) ציין לאמור במדרש (מדרש רבה, בראשית כו, ה):

"בְּנֵי הָאֱלֹהִים" – בני השרים והשופטים. כל "אלוהים" שבמקרא לשון מרות...
 "כִּי טֹבֹת הֵנָּה" – אמר רבי יודן: "טבת" כתיב, כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול נכנס ובוועלה תחלה.
 "מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ" – אף בעולת בעל, אף הזכר והבהמה.

"וַיֵּרְא אֶתְּהָ שָׁכֶם בֶּן חֲמוֹר הַחִוִּי נָשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֶתְּהָ וַיִּשְׁכַּב אֶתְּהָ וַיַּעֲנֶהָ" (בר' לד:ב). בפסוק מודגש ייחוסו של שכם: הוא בנו של נשיא הארץ. אזכור הייחוס נועד לומר שבשל כך הוא הרשה לעצמו לקחת בכוח את דינה בת יעקב ולאנוס אותה.¹ רש"י (שם) הסביר על"פ המדרש (בראשית רבה פ, ה): "'וַיִּשְׁכַּב אֶתְּהָ וַיַּעֲנֶהָ', 'וַיִּשְׁכַּב' כדרכה, 'וַיַּעֲנֶהָ' שלא כדרכה". אבן עזרא (שם) כתב: "'וַיַּעֲנֶהָ' – בעבור היותה בתולה". הוא שכב כדרכה, אך מאחר שהיא הייתה בתולה, היה זה לגביה עינוי. על פירושים אלו כתב הרמב"ן (שם):

ואין צורך. כי כל ביאה באונסה תקרא עינוי. וכן "לא תתעמר בה תחת אֲשֶׁר עֲנִיתָהּ" (דב' כא:יד), וכן "וְאֵת פִּילֶגְשִׁי עֲנוּ וַתִּמַּת" (ש' כ:ה). ויגיד הכתוב כי הייתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ, לספר בשבחה.

לפי הרמב"ן, כל אונס הוא עינוי פיזי ונפשי.² אחר האונס נאמר בפסוק: "וַתִּדְבֹק בְּפִשְׁוּ בְּדִינָהּ בַּת יַעֲקֹב

* הרב ד"ר יהודה זולדן, מרצה בבית המדרש הגבוה לתורה, ובמדרשה לנשים.

1 בפסוקים נוספים הפועל לק"ח מופיע גם במשמעות של אונס וכפיה: "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ" (אס' ב:ח) ועוד. הפועל אנ"ס מופיע בפסוקי המקרא פעם אחת בלבד, ולא בהקשר של קשרי אישות כפויים: "וְהִשְׁתַּיְתָּה כְּדַת אֵין אַנְס" (אס' א:ח). בדברי תנאים ואמוראים מופיע הפעל אנ"ס בהקשרים רבים.

2 "עינוי" בפסוקי המקרא משמעותו העיקרית היא השפלה ופגיעה נפשית בשל כפיה על מעשה או פעולה לא רצויה. על שרי אשת אברהם נאמר שהיא עינתה את הגר: "וַתַּעֲנֶה שָׂרִי וַתְּבָרַח מִפְּנֵיהָ" (בר' טז:ז), והרד"ק פירש: "וַתַּעֲנֶה שָׂרִי, עשתה עימה יותר מדאי ועבדה בה בפרך. אפשר שהייתה מכה אותה ומקללת אותה, ולא הייתה יכולה לסבול וברחה מפניה". יעקב אבינו אמר ללבן: "אִם תַּעֲנֶה אֶת בְּנֹתַי" (בר' לא:ג), ואבן עזרא פירש: "שלא יעשה להם רע, ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו". הרד"ק פירש: "אם יחסרו דבר ויצעקו או שלא תתנהג עמהן דרך כבוד, כי כל זה עינוי לנשים הנכבדות", ויש דוגמאות נוספות.

אסור לפגוע במישהו או במישהי, ובוודאי כשמדובר בנפגע או נפגעת שמעמדם חלש.⁵ כיום מכונה מצב זה "יחסי מרות" – ניצול מעמד כלכלי, שלטוני, רוחני, חינוכי, פיקודי ואחר, כדי לדחוק בנשים שיסכימו לקיום קשרי אישות. על אף שאין מדובר על אונס גמור, מכל מקום ניצול מצב של תלות בבעלי מרות מפעיל כוח ומחלץ הסכמה כפויה.

העוצמה הרבה בידיהם של מנהיגים ובעלי מרות ושררה בכל תחום שהוא, וכן של אנשים בוגרים מול צעירות מהם – ילדות, נערות ואף בחורות, עלולה להניע אותם לפגוע בהן לשם מימוש תאוותיהם הנמוכות ביותר. המסר הוא שמצבים כאלו הם שליליים לחלוטין ואסורים, וכדברי תמר לאמנון: "וְתֹאמַר לוֹ אֵל אַחֵי אֵל תִּעַנְנִי כִּי לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אֵל תַּעֲשֶׂה אֵת הַנְּבִלָה הַזֹּאת" (שמ"ב יג:יב).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הנס". רבנו ניסים (ר"ן, שבת י ע"א בדפי הר"ף) כתב שהיא "האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם, ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה".

5 יוסף היה עבד במצרים. בגמ' (סוטה יג ע"ב) נאמר: "וַיִּקְנֶהוּ פוֹטִיפָר סָרִיס פְּרֻעָה" (בר' לט:א). אמר רב: שקנאו לעצמו, בא גבריאלי וסירסו". רש"י (ד"ה לעצמו) הסביר: "למשכב זכור מתוך יופיו". פוטיפר עזב מאז את יוסף לנפשו "ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל" (בר' לט:ו). "הלחם" הכוונה לאשת פוטיפר שתלתה עיניה ביוסף. היא תובעת בפה: "שכבה עמי" (שם:ז) ויוסף מיאן בעקשנות. היא ניסתה לפתותו בדרכים משונות, איימה עליו בעונשים (יומא לה ע"ב), והוא לא רצה לשמוע לה, אפילו לא "לשכב אצלך להיות עמה" (בר' לט:ז), כלומר, לשכב לידה באותה מיטה אף בלא תשמיש (בראשית רבה פז, ו). היא איימה עליו במשך שנה שלמה (תנחומא, וישב, ח), עד ש"וְהָיָה כִּהְיוֹם הַזֶּה" (בר' לד:יא) כמעט נפל יוסף בחטא. זוהי הטרדה וניצול סמכות ומרות של אישה כלפי העבד שלה. הרחבה בעניין זה ראו בספרי: "בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים", באר יהודה – ראש השנה, עמ' 117-127.

בני השרים והשופטים היו מאלצים את הנשים הצעירות העומדות להינשא, כמו גם הנשואות ואף זכרים ובהמות, לקיים עימם קשרי אישות. הרמב"ן (שם) ציין את דברי רש"י הללו וסיכם: "אם כן יספר הכתוב, כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט, בניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם". הרד"ק (שם) פירש:

אֵת בְּנוֹת הָאָדָם – בנות המון האדם החלושים שלא היה להן כוח לעמוד כנגדם, וכאשר היו רואים בני הגדולים בנות העניים שהיו טובות, רוצה לומר יפות תואר ומראה, היו עושקים ולוקחים איזה שהם בוחרים מכל הנשים, ואותן שישרו בעיניהם הן פנויות או נשואות לבעל. כי מי שהיה גדול מחבירו עושה את חברו ואין מציל מידם.³

כך עשה פרעה כשלקח את שרה (בר' יב:יד-כ), וכן אבימלך כשלקח את שרה (שם כ:ב-יח), וכן נהג אבימלך עם רבקה (בר' כו:ז-יא). במדרש (ילקוט שמעוני, פרשת חיי שרה, רמז קט) נאמר על בתואל:

ומפני מה מת בתואל? שהוא היה מלך בארם נהרים, וכל בתולה שתינשא, בועל אותה לילה ראשונה ואחר כך חוזרת לבעלה. נתקבצו כל השרים ואמרו: אם הוא עושה לבתו כשם שעשה לבנותינו מוטב, ואם לאו אנו הורגים אותו ואת בתו. לפיכך מת כדי שינצל אליעזר ורבקה.

המכנה המשותף למקורות אלו הוא תיאור נורמה נפוצה, שבה מלכים, מנהיגים ובני משפחתם היו מנצלים את מעמדם וסמכותם לשם מימוש תאוותיהם, ולשם ביסוס מעמדם כאדונים ובעלים על גופן של נשים. וכלשון הרמב"ן (שמ' כב:טו): "דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה, אשר אין להם כוח כנגדם".⁴ אומנם, לכל אדם, ולא רק לבעלי שררה,

3 בהמשך נאמר "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס" (בר' ו:יא). אבן עזרא פירש: "חמס בגזל ועשק, וקחת גם הנשים בחזקה". משמע שתופעה זו התרחבה, והכול לקחו נשים בכפייה, ולא רק המנהיגים.

4 בגמרא (כתובות ג ע"ב) מסופר על התנהלות כזו בתקופה מאוחרת יותר גם אצל מלכים או הגמונים. נשים צנועות שלא היו מוכנות להיבעל להגמון מסרו נפשן על כך ומתו, ועל כן הגבילו חכמים את הימים שבהם בתולה נישאת. גם מלכי יוון גזרו גזרה שכזו, ויש מסורת שאישה מבית חשמונאי הרגה את המלך בעורמה (ספר יהודית; אוצר המדרשים, חנוכה, עמ' 189-190, 193). נשים חייבות בנר חנוכה "שאף הן היו באותו הנס", ורש"י (שבת כג ע"א ד"ה היו) כתב: "שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחילה, וע"י אישה נעשה